

Diskusije o Imperiju

Pinguin

Translated by Gal Kirn and Ana Jereb

Imperij je knjiga, ki je dosegla status kultnega dela (pop razsežnosti). Knjiga Hardta in Negrija lahko gleda na svoje prodajne uspehe kot malo katera radikalna knjiga v zadnjih desetletjih, uspelo ji je celo zakrožiti z različnimi slogani. Kljub temu, da gre za "bestseller" pa je stil pisanja akademski. Splošna diskusija in sprejem "Imperija" sta bila precej pozitivna, če ne celo evforična, zato pa je akademska debata o "Imperiju" precej kritična.

Številne recenzije in komentarji pričajo o pozornosti, ki jo je bila deležna uspešnica: zdi se, da ni nobena politična revija obšla objave recenzije "Imperija". Po več kot treh letih se zdi, da je potrebno narediti vmesno oceno debate. Kaj so poleg aplauza in entuziasma najpomembnejše kritike, ki so bili naperjene proti Hardtu in Negriju? Nadaljnja raziskava predstavlja nekaj centralnih tez "Imperija" ter jih sooči s kritiko recenzentov.

"Imperij": Nacionalna država spreminja svoje funkcije, suverenost pa se pospešeno prenaša na globalni imperij, v katerem nacionalne države predstavljajo le dele v konstelaciji.

Kritika: Upad moči nacionalnih držav, predvsem Združenih Držav, je pretiran (Henwood, Hirsch), zaradi česar razlaga o pojavljajočem se imperiju ni zelo natančna (Wissel/Buckel). Faza imperializma še ni končana, še posebej če upoštevamo ravnanje ZDA po 11.septembru.

"Imperij": Imperij je nova faza kapitalizma, katero zaznamujejo postmoderni načini življenja, postfordistične oblike proizvodnje in vladavina družbe kontrole.

Kritika: Ne obstaja neka nova faza, ki naj bi zamenjala staro, temveč poleg novih oblik še vedno nadaljujejo svoj obstoj stari načini izkoriščanja in dominacije (Bensaid, Hauer, Lemke). Delitev kapitalističnega razvoja v različne faze in paradigme predpostavlja neko stabilnost, red in notranjo kohezijo znotraj teh paradigem, kar zmanjšuje vlogo protislovij in nestabilnosti (Bonnet, Hauer, Holloway).

Z oznanitvijo nove faze, se spretno izognemo kritiki levičarskih gibanj iz preteklosti: kot pravi "Imperij", kar se je zgodilo takrat, je bilo času primerno. Danes pa se je vse spremenilo, stare teorije so izgubile svoj pomen. Taka diskurzivna strategija onemogoča učenje iz preteklosti. (Bernhard)

"Imperij": Med prvim in tretjim svetom ne obstaja več neka jasna delitev, saj je bogastvo in revščino moč najti povsod.

Kritika: Še vedno obstajajo drastične geografske razlike, saj kapital daje drugačno pomembnost različnim območjem. Globalni jug je v "Imperiju" premalo analiziran, saj pri tem, ko izhaja iz razmer v industrializiranih državah dela preveč posplošitev (Arrighi, Boron, Callinicos, Chingo, Diefenbach, Ludmer, Moore, Mutman). Na splošno "Imperij" podcenjuje geografsko ukoreninjenost moči (Kirsch).

"Imperij": Imperij sledi logiki, ki je izpeljana iz ustave združenih držav (odprtost, sposobnost integracije novega).

Kritika: To prikazuje le enostranski pogled na ustavo Združenih Držav, prav tako kot njeno praktično uporabo (Panitch). Ta način razmišljanja oznanja pravno-politično teorijo namesto politične ekonomije ali družbenih sil kot gibal družbenih fenomenov (Bamyeh, Beasley-Murray, Dyer, Hartmann, Jessop).

"Imperij": Evolucijo kapitalizma potiskajo sile upora multitudine, katere silijo kapital, da vedno znova reorganizira produkcijo.

Kritika: Poudarek na konfliktu med delovno silo in kapitalom (ali multitudine in imperijem) zanemarlja tekmovalnost med kapitalisti kot pomembnimi gonilnimi silami za inovacijo in razvoj (Callinicos, Chingo, Coates, Kittsteiner, Panitch, Wolf). Sam poudarek na boju zanika obstoj zakonov gibanja kapitalizma (Callinicos, Jahnke). Poleg tega pa se teza ne nanaša konsistentno na vse zgodovinske faze v knjigi (Panitch).

Definicija multitudine je nejasna ter se tekom knjige spreminja (Rapp). Z nedoločljivim konceptom multitudine je vsako natančno obravnavanje s kompozicijo, protislovji, izvorom in potenciali upora zanemarljeno. Koncept ne nudi nobenega kriterija za diskusijo in oceno gibanja (Bernhard, Panitch, Wildcat). Potreba po organizaciji in vodstvu znotraj gibanja je zanemarljena, prav tako pa tudi potencialno koristna vloga države. (Bischoff, Marchart, Proyect).

"Imperij": Multituda in imperij si stojita antagonistično druga proti drugemu.

Kritika: Kapital, ali raje imperij, ni subjekt, temveč družbeni odnos, znotraj katerega so prepleteni vsi subjekti (Hirsch). Zaradi tega multituda ne more biti "čisti" subjekt, ki je izoliran pred dominantni odnosi. Kot je mogoče videti v resničnem življenju, ni vsakršen upor emancipatoren, saj pogosto lahko naletimo na pojave dominacije, kot so želja do moči, rasizem in seksizem tudi v opozicijskih gibanjih (Anne, Arrighi, Dyer, Hauer, Lemke, Ricos). Rekonstrukcija kapitalizma prav tako ustvarja nove delitve in hierarhije med delavkami/delavci. Uspeh neoliberalne ideologije in tekmovalnosti med posameznicami in posamezniki je podcenjen (Coates). "Imperij" se izogiba tako vpletanju zgodovinskega fašizma kot tudi današnjih desničarskih populističnih gibanj.

Z izgradnjo dveh ločenih opozicijskih blokov, imperij trdi, da je moč nekaj ljudem zunanjega. Ta teza pa nasprotuje nekemu drugemu argumentu v knjigi, in sicer, da živimo v dobi "realne subsumpcije", v kateri vsa področja življenja prežema kapitalizem (Balakrishnan, Hauer, Thoburn).

"Imperij" gre celo tako daleč da trdi, da imperij ni čisto nič drugega kot parazit, ki krade profit produktivni multitudini, kar je argument, s katerim se približamo strukturnemu antisemitizmu.

V glavnem se "Imperij" nagiba k uporabi preprostih dihotomij, namesto analize stvari v njihovi ambivalentnosti (Lemke).

Morda bi bilo potrebno iskati potencial za spremembo v okoliščinah in konstelacijah, ki so tipične za današnji čas, kot jih opisujeta Hardt in Negri, namesto v določenih subjektih (Diefenbach).

"Imperij": Civilna družba kot avtonomna sfera je izpuhtela, imperij in multituda stojita drug proti drugemu, brez nekega posrednika.

Kritika: Posredniki so še vedno zelo pomembni (Coates), boji znotraj institucij še vedno predstavljajo pomemben delež, saj pripravljajo teren za bolj obsežne in hitro rastoče boje (Brand).

"Imperij": Danes nematerialno delo predstavlja osrednji element današnjega produkcijskega procesa. Sodelovanje, ena njegovih glavnih značilnosti, predstavlja osvobajajoč potencial za samo-organizacijo.

Kritika: Pomembnost nematerialnega dela je pretirana ter je ni mogoče statistično dokazati.

"Imperijev" argument se preveč zanaša na nepreverjene vključitve menedžerske propagande, dobe "nove ekonomije", Negri/Hardtova lastna analiza informacijske družbe pa je na momente dokaj šibka (Brennan, Gallagher, Hauer, Henwood, Panitch, Wildcat).

Koncept nematerialnega dela poskuša zajeti preveč heterogenih praks (Diefenbach, Dyer, Levinson). Kljub temu, da je nematerialno delo centralno današnjemu kapitalizmu, to še ne pomeni da predstavlja ključno točko upora (Dyer).

Teza ima elitistični pridih in tako zmanjšuje vlogo množic materialnih delavk/delavcev (Callinicos, Dörhöfer, Olma).

Zastavljeno ni vprašanje o vsebini proizvodne kreativnosti multitudine, možnost za samoorganizacijo in komunikacijske sposobnosti je precenjena, vidiki dominacije v komunikaciji pa so zanemarjeni (Benl, Hauer, Jappe, Kurz, Thoburn, Wassmer).

"Imperij": Glavna zahteva multitudine je "osnovni dohodek za vse".

Kritika: Po eni strani je "Imperij" kritičen do skupin, ki zagovarjajo nacionalno državo kot alternativo globalizaciji. Po drugi strani pa propagira osnovni dohodek za vse. Kdo naj bi torej izplačal ta osnovni dohodek, če ne država (Henwood, Rapp)?

"Imperij": Kapital bo sprejel realnost migracij in svojo odvisnost od njih, ko bo ustvaril obliko globalnega državljanstva.

Kritika: Negri/Hardt poizkušata s produktivnostjo multitudine opravičiti zahteve po osnovnem dohodku in globalnemu državljanstvu. To opravičilo kot izhodiščno točko ne jemlje posameznice/posameznika in njenih/njegovih potreb, temveč njeno/njegovo koristnost za kapital, kar pa je reakcionarno razmišljanje (Hauer, Kurz, Wissel/Buckel).

Zahteva po globalnemu državljanstvu zanemara dejstvo, da je ilegalizacija migrantov predpogoj, da jih kapital tako brutalno izkorišča. S slavljenjem osvobajajočih potencialov migracij spregleda marsikatero stvar: v mnogih primerih so migranti v to prisiljeni (Anne, Raunig), da večina ljudi ni mobilna (Mishra) in da izkušnja migracije v mnogih primerih ne vodi do emancipatornega razmišljanja (Jappe). Realnost mnogokrat omenjenih revnih pa je komajda analizirana (Brennan).

"Imperij": Razlika med produkcijo in reprodukcijo postaja zamegljena, afektivno delo, ki je bilo prej pripisano ženskam, se zdaj zahteva pri večini služb.

Kritika: Negri/Hardt idealizirata žensko delo, kot egalitarno in usmerjeno v skupnost, a ne naredita analize odnosov med spoloma in spolne delitve dela (Schultz). Na primer podaljšanje neplačanega reproduktivnega dela, ki ga večinoma opravijo ženske, je spregledano (Schultz). Podrobnosti vsakdana, kot temelji in ovire za politično aktivnost, pa ostanejo neanalizirane (Bernhard).

Kritika: Namesto, da bi "Imperij" moč kritiziral, jo le interpretira ter ji poizkuša pripisati optimistični potencial. Optimizem pa ni primeren in le vodi k opravičevanju obstoječih odnosov moči (Brand, Castronovo, Callinicos, Conert, Fülberth), saj "Imperij" obstoječe družbe ne zavrača, temveč predlaga korak z njo in preko nje (Hartmann). Preveč metafor, netočnosti, pretiravanj, religijskih prizvokov in teorija (nekatera teorija je uporabljena na zavajajoč način, predvsem Foucault (Hartmann)) ne pa dovolj politične ekonomije in empirije (Arrighi, Balakrishnan, Benl, Brand, Burgio, Conert, Flood, Panitch, Wissel/Buckel). Hardt/Negri uporabljata teorije le selektivno, tako da lahko opravičita svoje teze, ne pa kot sredstva za politično analizo (Maniglier).

Prva faza debat o "Imperiju" je sedaj več ali manj končana – glavne točke kritike so bile določene. Znotraj "levice" pa lahko kritike razvrstimo v več kategorij:

Prva kategorija zajema tiste, ki jim glavni problem predstavlja oblika knjige. Manifestni značaj "Imperija", njegovo vizionarsko besedišče in njegova včasih dokaj poljubna raba citatov, stojijo v nasprotju s pogledom

znanosti, ki preferira akademski način in kritiko stanja sveta kot tudi pristno uporabo "klasikov". To so tudi teoretske šole, ki se locirajo v manjšinski in nemočni poziciji glede na obstoječe odnose moči. Nasprotno je stil Hardta in Negrija s svojimi pretiravanji in risanjem shem poizkus za premislek obsega akcije glede na svetovna dogajanja in zmožnost sebe postaviti v središče političnih gibanj, kjer imamo možnost prispevati k njihovem oblikovanju.

Druga skupina kritik postavi v ospredje empirične argumente, ki nekateri upravičeno, druge ne, nasprotujejo tezam izpostavljenim v "Imperiju".

Tretjo smer kritike pa predstavljajo teoretične šole, ki se med seboj borijo za prevlado in obrambo svojih interpretacij družbene realnosti (druge marksistične šole in kritiki se ukvarjajo s političnimi strankami, sindikati in državo itd.). Nekateri izmed njih pripisujejo uspeh "Imperija" pomanjkanju kvalitete in oportunističnosti. Najboljše izmed kritik imajo koristno funkcijo označevanja in poudarjanja razlik med njihovimi in Hardt/Negrijevim pristopom in na ta način prikazujejo neseznanjeni/neseznanjenemu bralki/bralcu, kaj je v "Imperiju" novega.

Zanimiva četrta skupina pa poudari notranje kontradikcije v knjigi. Nič ni čudnega, da tako ambiciozno delo, kot je "Imperij" vsebuje nekonsistentnosti - včasih pa le ambivalentnosti. Da bi te lahko poudarili, včasih izgleda pikolovsko, a pogosto zagotavlja koristne namige za nadaljnjo razmišljanje.

Do zdaj *peti vidik* še ni dovolj razvit. Ta smer izhaja iz teoretskega ogrodja Imperija in na različna področja prenaša v njem razvite koncepte. Gre za nek teoretski razvoj in dopolnitev idej.

Zadnja sodba Imperija v luči kritike pa presega moje sposobnosti. Ampak, ali je konec koncev "Imperij" sploh potrebno zagovarjati?

Deloma sta avtorja odgovorila na kritike (predvsem v posebni izdaji namenjeni "Imperiju", v reviji "Rethinking Marxism" ter tudi v mnogih drugih intervjujih): trditev o nematerialnosti dela se ne nanaša na število nematerialnih služb, temveč na njeno osrednjost v kvalitativnem smislu. "Imperij" ne trdi, da gre za zaton nacionalne države, temveč da se njene funkcije spreminjajo. Teza o koncu tretjega sveta, ne namiguje na rastočo homogenost sveta, temveč na trditev, da se hierarhije ne razvijajo več znotraj nacionalnih meja. In končno:

Po 11.septembru je v ZDA prišlo do imperialistične reakcije v ZDA (kako relevantna je kriza 11.9. za Imperij je Hardt v nekem čudnem članku za Guardian obrazložil: Tam namreč poziva globalne elite, da se ozavešijo, da je decentraliziran imperij boljše oblika vladavine(anja) kot imperialistična vojna).

Deloma so misli, predstavljene v "Imperiju" našle oboževalke/oboževalce v političnih gibanjih in akademskih krogih, ki se sedaj prerekajo s kritiki na različnih forumih in v drugih kontekstih. Hardt in Negri pa zdaj delata na drugem delu knjige Imperija.

Ampak zakaj od njiju pričakujejo, da postavita popolno in konsistentno razlago današnjega sveta, ki bo vse prepričala? V njuni teoretski strukturi, kot v vseh drugih teorijah, je mnogo tež trhljivih, a tako pač je v družbeni teoriji.

V "Imperiju" ni potrebno zagovarjati vsake teze, potrebno pa je zagovarjati glavne pristope in osnovne impulze. "Teorija je dobra tako kot tisto, kar z njo lahko naredimo", nas opozarja Katja Diefenbach, ko citira Deleuza in Guattarija, "in z Imperijem je moč narediti veliko stvari". Klic k nepokorščini, nenehno iskanje zlomov in povezav, raziskovanje možnosti in predlogov za politične projekte v novih postavitev, za te težnje se splača prizadevati.

Sedaj nam preostane le, da bomo videli, če bo prvi fazi kritike sledila druga faza produktivnega teroretskega obravnavanja, nadaljnega razvoja in političnih učinkov teženj Imperija. Tak proces ne more biti omejen na knjige. Saj na glavno vprašanje lahko odgovorimo le s političnimi gibanji. Zmigaj se, multituda!

Translated in Slovene by Gal Kirn and Ana Jereb, students from Faculty of Social Science (Ljubljana) and also activists.

Literatura:

Adolphs, Stephan et al : Der Begriff des politischen Subjekts hat seinen Gehalt verändert, Subtropen 16, August 2002

Albrecht, Christoph.: Die neue Religion der philosophischen Seminare, Frankfurter Allgemeine Zeitung 19th June 2002

Ansaldi, Saverio: The multitude in Empire: Biopolitical alternatives, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Anne: Empire: die neue Weltordnung?, <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/ci/nf/88/15.html>

Arrighi, Giovanni: Lineages of Empire, Philosophia Africana 5/2 (2002)

Balakrishnan, Gopal: Hardt and Negris Empire, New Left Review 5/2000

Bamyeh, Mohammed: Life and vision under globalization, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Bard, Alexander: Critique of Empire, Multitudes Mailinglist 31st January 2001

Beasley-Murray, Jon: Lenin in America, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Bedggood, David: Empire and the Multitude: The case of Argentina, Generation Online Mailinglist 14th December 2002

Bell, Duncan: Empire, <http://www.theglobalsite.ac.uk/>

Benl, Andreas: Ein Reich komme, Jungle World 4th September 2002

Bensaid, Daniel: Antonio Negri et le pouvoir constituant, http://www.espaimarx.org/3_19.htm

Bernhard, Claudia: Das junge, harte Denken, Alaska May 2002

Beverly, John: Who are the Christians today?, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Bischoff, Joachim et al: Von der Masse zur Menge, Sozialismus 5/2002

Bisky, Jens: Das Empire nimmt seinen Lauf, Süddeutsche Zeitung 29th December 2001

Bonnet, Alberto R.: Supiendo a Neptuno. Una lectura critica de Imperio, Cuadernos del Sur 32, <http://www.iade.org.ar/imperio>

Boron, Atilio: Imperio Imperialismo, Vorwort auf www.iade.org.ar/imperio

Brand, Ulrich: Die Revolution der globalisierungsfreundlichen Multitude, Das Argument 245/2002

Brennan, Timothy: The Empire's new clothes, Critical Inquiry 29 (Winter 2003)

Bull, Malcolm: You can't build a new society with a Stanley knife, London Review of Books 4th October 2001

Burgio, Alberto: L'impero del capitale comunista, La rivista del manifesto 15/2001

Buttinger, Klaus: Daheim im neuen Reich, Österreichische Nachrichten 3rd August 2002

Callinicos, Alex: Toni Negri in perspective, International Socialism Journal 92/2001

Castronovo, Davide: Antinegri: né moltitudine, né Impero, <http://www.s8suono.com/>

Celani, Claudio: Toni Negri, profile of a terrorist ideologue, Executive Intelligence Review 24th August 2001

Chingo, Juan et al: Empire or imperialism, Estrategia Internacional 17/2001

Coates, Andrew: Struggles for freedom, Weekly Worker 21th February 2002

Cohen, Mitchell: An Empire of Cant, Dissent, Summer 2002

Conert, Hansgeorg: Neues Manifest oder Mystifikationen, Z June 2002

Cox, Laurence: Barbarian resistance and rebel alliances: Social movements and Empire, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Diefenbach, Katja: Klassenkampf der Engel, Jungle World 12th June 2002

Diefenbach, Katja: Diskontinuität und Terror, Blätter des iz3w April 2002

Diefenbach, Katja: Ecstasy. Empire. Immanenz, MALMOE 4/2002

Diefenbach, Katja: New Angels. On the Happiness of Being Communist: Multitude in Empire, <http://eipcp.net/transversal/0303/diefenbach/en>

Dörhöfer, Steffen: "Immaterielle Arbeit" als gesellschaftstheoretische Kategorie. Zur "Empire" Diskussion, Z. Zeitschrift für marxistische Erneuerung 53 (December 2003)

Dyer-Witheford, Nick: Empire, immaterial labour, the new combinations and the global worker, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Eakin, Emily: What is the next big idea?, NY Times 7th July 2001

Ehrke, Michael: Empire, Internationale Politik und Gesellschaft 4/2002

Engelmann, Jan: Die Geister, die sie riefen, taz 23th March 2002

Fang: Graswurzelrevolution oder Empire?, Graswurzelrevolution 270/2002

Fanizadeh, Andreas: Kommunistisches Manifest, Cyberpunk, Bluff?, Subtropen July 2002

Fischbach, Rainer: Tausend Splitter tief, Freitag 5th April 2002

Flood, Andrew: Is the emperor wearing clothes?, www.struggle.ws/, 2002

Foltin, Robert: Immaterielle Arbeit, Empire, Multitude - neue Begrifflichkeiten in der linken Diskussion, Grundrisse 2/2002

Foster, John Bellamy: Imperialism and "Empire", Monthly Review December 2001

Fülberth, Georg: Bluff, Kitsch und Affirmation, Konkret 6/2002

Galagher, Tom: Empire, <http://www.zmag.org/>

Galloway, Alex: Protocol or, how control exists after decentralization, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Grundrisse-Redaktion: "Empire" in Wien. Bericht vom Grundrisse Seminar, Grundrisse 2/2002

Hartman, Detlef: Empire: Einladung der Linken in eine neue konservative Revolution, Alaska May 2002

Hartmann, Martin: Die Ruhe vor dem Sturm, Frankfurter Rundschau 18th October 2001

Hauer, Dirk: Auch große Würfe gehen mal daneben, analyse und kritik 28th September 2000

Hauer, Dirk: Alle Unklarheiten beseitigt, Fantomas 2/2002

Heinrich, Michael: Radikale Kurzschlüsse, Jungle World 10th April 2002

Hengstler, Willi: Total, global, kapital, Die Presse 20th April 2002

Henwood, Doug: Blows against Empire, Left Business Observer 9/2001

Hirsch, Joachim: Tote Hunde wecken (Interview), Arranca! 24/2002

Holert, Tom: Mehr von der Welt, Jungle World, 30th April 2002

Holloway, John: Going in the wrong direction, Historical Materialism 10/1(2002)

Holloway, John: Die Welt verändern ohne die Macht zu übernehmen, Verlag Westfälisches Dampfboot 2002

Holmes, Amy: The Empire strikes back, Sozialismus 12/2000

Hutnyk, John: Tales from the Raj, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Ichida, Yoshihiko: Questions d'Empire, Multitudes 7/2001

Jahnke, Eli: Toni Negri "Empire", "Multitude" und Marxismus, Marxismus 21/2002

Jappe, Anselm: Des Proletariats neue Kleider, Krisis 25/2002

Jessop, Bob: Informationskapitalismus und Empire – Verklärungen der US-Hegemonie, Das Argument 248/2000

Kirsch, Scott: Empire and the Bush doctrine, Society and Space 21/2003

Kittsteiner, H.D.: Das "Empire" und die "Wobblies", Neue Zürcher Zeitung 6th April 2002

Klas, Gerhard: "Empire" - statt Elend der Macht Freude am Sein, Volksstimme 10th May 2002

Kraniauskas, John: Empire, or multitude, Radical Philosophy 103/2000

Kurz, Felix: Multitude aller Länder, Jungle World 24th April 2002

Lau, Jörg: Biomacht und Kommunismus, Die Zeit 23th May 2002

Lemke, Thomas: Biopolitik im Empire, Prokla 4/2002

Levinson, Brett: Empire, or the limit of our political choices, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Ludmer, Josefina: An agenda for the multitudes, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Maniglier, Patrice et al: Quelle politique?, Magazine littéraire February 2002

Marchart, Oliver: Der durchkreuzte Ort der Partei, in: Gerald Raunig (ed.): Transversal. Kunst und Globalisierungskritik, Verlag Turia und Kant 2003

Mayerhofer, Elisabeth/Monika Mokre/Paul Stepan: The New Trials of the Young CW. Or: Cultural Political Responsibility in the Age of Globalized Neo-Liberalism, <http://eipcp.net/transversal/0303/mms/en>

Mezzadra, Sandro: L'impero è sovrano, Il Manifesto 26th January 2002

Mishra, Pramod K.: The fall of the Empire or the rise of the global south? Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Moore, David: Africa: The black hole at the middle of Empire?, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Moreiras, Alberto: A line of shadow: Metaphysics in Counter-Empire, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Mudede, Charles et al: Empire: A user's guide, thestranger.com, 10/48, 16th August 2001

Müller, Elfriede: Die Revolution neu denken, Jungle World 30th April 2002

Munck, Ronaldo: Empire, Cultural logic 3/2 (2000)

Munro, Ian: Empire: The coming of control society, ephemera 2/2 (2002)

Murphy, Timothy: Ontology, deconstruction and Empire, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Mutman, Mahmut: On Empire, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

N.N.: Review of Empire, <http://web.mit.edu/ar25801/www/empireac.htm>

No Spoon: Interdependence Day, <http://www.copyriot.com/unefarce/no5/>

No Spoon: Die Empire-Anomalie, Arranca! 24/2002

Olma, Sebastian: Globalization, the pudding and the question of power; Theory, Culture and Society 18/4 (2001)

Otte, Carsten: Nervöse Stellungnahmen, junge Welt 29th April 2002

Panitch, Leo et al: Gems and baubles in Empire, Historical Materialism 10/2 (2002)

Petras, James: Empire with imperialism, <http://www.rebellion.org/>

Post, Charlie: Review: Empire and Revolution, Marxism Mailinglist 12th June 2002

Proyect, Louis: Hard-Negri's "Empire": a critique, Marxism Mailinglist June 2001

Rabasa, Jose: For Empire, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Rapp, Tobias: Hier kommt der Masterplan, Jungle World 20th March 2002

Raunig, Gerald: A War-Machine against the Empire. On the precarious nomadism of the PublixTheatreCaravan, <http://eipcp.net/transversal/0902/raunig/en>

Read, Jason: The hidden abode of biopolitical production, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Resnick, Stephen and Richard Wolff: Empire and class analysis, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Ricos, Rob los: Empire for beginners, Multitudes Mailinglist 20th August 2002

Rohmann, Gabriele: Schöne neue Welt, ATTAC Berlin Rundbriefe 3/2002

Röllecke, Gerd: Das Empire schlägt nicht zurück, Frankfurter Allgemeine Zeitung 16th August 2001

Schultz, Susanne: Aufgelöste Grenzen und "affektive Arbeit", Fantomas 2/2002

Sengupta, Shuddhabrata: Das Rädchen überprüft, ob das Rad sich noch dreht, Subtropen April 2002

Siepen, Nicolas: Multitude, rüste dich!, Jungle World 7th August 2002

Surin, Kenneth: Dossier on Empire, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Szeman, Imre: Plundering the Empire: Globalization, mediation and cultural studies, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Thoburn, Nicholas: Autonomous production? On Negri's new synthesis, Theory, Culture and Society 18/5 (2001)

Varsave. Jerry: Empire, Canadian Review of American Studies 31/1(2001)

Villalobos-Ruminott, Sergio: Empire, a picture of the world, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)

Vulliamy, Ed: Empire hits back, The Observer 15th July 2001

Wassmer, Simone: Empire - ein Buch für alle, Risse 2/2002

Wissel, Jens und Buckel, Sonja: Age of Empire, <http://www.links-netz.de/>

Walker: La longue Mache, Umanita nova Juillet 2002

Walther, Rudolf: Gut gemeint und voll daneben, <http://www.links-netz.de/>

Wark, McKenzie: On Empire, Multitudes Mailinglist 29th May 2002

Wildcat Editorial No. 64, July 2002

Wolf, Frieder Otto: Empire und die Linke, Widerspruch 43/2002

Žižek, Slavoj: Have Michael Hardt and Antonio Negri rewritten the Communist Manifesto for the 21st century?, Rethinking Marxism 13, 3/4 (2001)